

Dr. Nevzat Gündoğ'a

VEFA

Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları

Editörler

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Dr. Nevzat GÜNDAĞ'a
VEFA

Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları

Editörler

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Çizgi Kitabevi Yayınları: 1272
Araştırma İnceleme

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı

©Çizgi Kitabevi
Kasım 2021

ISBN: 978-605-196-686-1
Yayıncı Sertifika No:52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editörler
KILIÇ, Yusuf | HAYTOĞLU, Ercan
Dr. Nevzat Gündoğ'a
VEFA
Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Sebat Ofset
Sertifika No: 46039

Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/ Konya	Çağaloğlu/ İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

📞 / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 9

HATIRALARDA Dr. NEVZAT GÜNDAĞ

Nevzat Gündag'ın Ardından 13

Selim KARAHASANOĞLU

Nevzat Gündag İle İlgili Birkaç Anı 17

Süleyman SOLMAZ

BİLİMSEL YAZILAR

19. Yüzyılda Yemen'de Beni Mervan Kabilesi ve Osmanlı Devleti İle Münasebetleri 23

Durmuş AKALIN

**Trakya-Paşaeli Müdafa'a-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti'nin Kuruluşu
Kuruluş Tarihi - İsim - Kurucular Kurulu** 57

Veysi AKIN

Kültürel Süreklilik İçerisinde Kalemişi Süslemeli Camilere Denizli'den Bir Örnek Çivril Sundurlu Camii 69

Erbil CÖMERTLER AKTUĞ

**19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Uzanan Süreçte Tavas Kazası
Yönetim, Kurumlar, Sosyal ve Ekonomik Yapı, Eğitim, Doğal Afetler** 87

Mithat AYDIN

Hierapolis Antik Kenti Roma Hamamları 137

Coşkun DAŞBACAK

İstanbul Lale-i Camisi Taçkapıları 151

Mustafa EKMEKÇİ

Savaş, Bellek ve Kimlik Psikopolitik Açıdan Kosova 1389	171
Mehmet YAŞAR ERTAŞ	
Batı... Ayna ve Kimlik	207
Ahmet Kürşat GÖKKAYA	
Bir Ticaret Şehri Olarak Marsilya ve Haçlı Seferleri'ne Katılımı.....	215
Sevil GÖZÜBÜYÜK	
Milli Mücadele Dönemi'nde Denizli Sancağı'nda Yunan Mezalimi	231
Ercan HAYTOĞLU	
Emirdağ / Sığrarak Köyü Eski Camii ve Köy Mezarlığındaki Bir Grup Mezar Taşı	263
Kasım İNCE	
Sertan ATASOY	
Alper ATICI	
Hipokondriyak ve Sofist: Aelius Aristides'in Siyasi ve Entelektüel Dünyası.....	285
Turhan KAÇAR	
Nevzat Gündoğdu'nun Akademik Dünyaya Mühim Bir Katkısı 1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi..	295
Umut KARABULUT	
Rediflerdeki Anlam Çeşitliliği "Yazmışlar" Redifiyle Nef'i ve Urfi Mukayesesi.....	303
Saadet KARAKÖSE	
Anadolu'da Madenin Keşfi ve Kullanımının "T" İmgelemi Üzerinden Anlatımı	317
Yusuf KILIÇ	
Elvan ESER	
Tarihi Şahsiyetler ile İlgili Fıkralara Mizah Teorileri İle Bakış	335
Murat KOÇAK	
Dijital Çağda Türkiye'nin İlk E-Muhtırası 27 Nisan 2007 Askeri Müdahalesi.....	345
Tahir KODAL	
Attouda ve Hisar Köyü'nün Denizli Turizmindeki Yeri ve Önemi	369
Bilge YILMAZ KOLANCI	

Yeni Bulunan Bir Yazma Münasebetiyle Doğu Türkistan Hocaları'nın Şeceresi Üzerine Bir Değerlendirme ...	387
Coşkun KUMRU	
İpek Yolu Şehri Kayalık'ta Karluk Yabgu Sarayı.....	397
Mehmet KUTLU	
Antikçağ Toplularında Göz Hastalıkları ve Tedavi Yaklaşımları.....	415
Gülseren MUTLU	
Denizli El Sanatlarının Turizm Ekonomisine Kazandırılma Sorunu ve Çözüm Önerileri Pamukkale Ören Yeri Örneği.....	431
Ayşegül KOYUNCU OKCA	
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kalan Bir Miras Sosyal Yardım Uygulaması Olarak Hidemât-ı Vataniye Tertibi Maaşları.....	445
Ayfer ÖZÇELİK	
Seda YOLAÇ NENNİOĞLU	
Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kırılmaya Yol Açan Bir Metin W. E. Gladstone'un "Bulgarian Horrors and Question Of The East" Adlı Kitapçığında Türkler	469
Ayfer ÖZÇELİK	
İbrahim Çallı'nın Savaş Temalı Yapıtları	491
Serpil ÖZKAN	
Denizli/Honaz Menteş Camisi.....	511
Halil ÖZYİĞİT	
Ceneviz Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Topraklarındaki Hristiyan Esirler ve Köleler Hakkında Bazı Tespitler	527
Selim PARLAZ	
Türkiye'de Suriyeli Öğrencilerin Hukuki Statüsü, Eğitiminde Uygulanan Politikalar ve Uygulamalar ...	543
İbrahim SARI	
Yıldıray KARADAĞ	
Yunan İşgal Yönetimi Döneminde Batı Anadolu'da Ortaya Çıkan İki Farklı Devletleşme Girişimi "Batı Anadolu Muhtar Hükümeti" ve "İyonya Devleti" 1919 - 1922	565
Adnan SOFUOĞLU	

Denizli’de Çekirge İstilasası (XIX. ve XX. Yüzyıl)	613
Kamuran ŞİMŞEK	
Çivril-Cabar Katliamı ve Cabar Milli Mücadele Şehitliği	627
Turgut TOK	
Mekânsal İroniler	645
Hasan TÜZEN	
Büyük Taarruz Öncesinde Ankara	665
Süleyman TÜZÜN	
Türkiye’de Ekonomik Eksen Kaymaları ve Sanayileşme (1923-1950).....	683
Hasan YAPICI	
I. Körfez Savaşı Sonrasında İngiltere Avam Kamarası’nda Kürtler Hakkında Yapılan Oturum Üzerine Değerlendirmeler	707
Çağdaş YÜKSEL	

Attouda ve Hisar Köyü'nün Denizli Turizmindeki Yeri ve Önemi

Bilge YILMAZ KOLANCI*

Ege Bölgesi'nin doğusunda bulunan Denizli ili, sahip olduğu arkeolojik ve tarihi alanlar bakımından ülkemizdeki en zengin yerleşimlerden birisidir. UNESCO tarafından dünya mirası listesine alınan Hierapolis, geçici miras listesine alınan Laodikeia ve Tripolis gibi önemli antik kentlerin bulunduğu il, her yıl milyonlarca ziyaretçiyi bu arkeolojik alanlarda ağırlayan bir kültür turizmi merkezidir (**Foto. 1**). Verimli toprakları ve zengin su kaynaklarının yanı sıra önemli yol güzergahlarının da üzerinde bulunan bölge, binlerce yıldır birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Attouda ve Hisar yerleşimini, Denizli ilindeki diğer antik kentlerden ayıran nokta, bu farklı medeniyetlerin izlerini tek bir yerleşimde adeta bir zaman tüneli şeklinde izleyiciye sunmasıdır. Elimizdeki arkeolojik verilere göre MÖ 2. yüzyılda kurulan yerleşim, neredeyse kesintisiz bir şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Bu özelliğiyle Attouda ve Hisar Köyü, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait yapılarla ve eserlere sahip bir açık hava müzesi kimliği kazanmıştır.

Attouda Antik Kenti

Attouda antik kenti, günümüzde Denizli ili, Sarayköy ilçesi Hisar mahallesi (Hisar Köyü) sınırlarında yer almaktadır. Salbakos (Babadağ) Dağı'nın kuzeyindeki doğal bir tepe üzerine konumlandırılan yerleşimin¹ kuzey, güney ve doğusu sarp uçurum olup batı kısmı Salbakos Dağı'na yaslanmaktadır² (**Foto.**

* Dr. Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli. E-posta: bilgey@pau.edu.tr, ORC-ID: 0000-0003-2774-0829

¹ Celal Şimşek, "Attouda Nekropolü" (Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu, 2002, s. 229); Bilal Söğüt, "Denizli-Hisarköy Müze Deposundaki Mimari Bloklar" (24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2007b, Ankara, s. 385); Celal Şimşek, "Bir Salbakos Kenti: Attouda (Hisar) ve Heykeltıraşlığı", *Havva İşkan'a Armağanı*, İstanbul, 2016, s. 793-794.

² Şimşek, "Attouda", s.229.

2). Kentin kurulduğu alan bu şekliyle doğal bir kale görünümünde ve oldukça korunaklıdır. Yerleşimin kuzeyinde Arap Deresi, güneyinde Bakla Deresi bulunmakta olup bu dereler kentin etrafında doğal bir sınır hattı meydana getirir. Kentin doğusunda birleşen dereler, Menderes Irmağı'na doğru akmaktadır³. Denizli-Sarayköy yönünden gelen yol hattı ise Arap Deresi'nden geçildikten sonra yerleşime ulaşmaktadır⁴.

Salbakos Dağı⁵ üzerinde bulunan yerleşim, Phrygia ve Karia bölgeleri arasında bir geçiş noktası olmasının yanında antik dönemde her iki bölgeyi birbirinden ayıran sınır hattını da oluşturmuştur (**Foto. 1**). Strabon (XII.8.17), Attouda'ya bağlı kutsal bir köy yerleşimi olduğu düşünülen Karoura'nın, Phrygia ve Karia arasındaki sınırı meydana getirdiğini bildirmiştir. Strabon'un (XIV.2.29) verdiği bilgilere göre, Ephesos'tan doğuya doğru yola çıkan bir kişi sırasıyla Ephesos, Magnesia, Tralleis, Nysa, Antiokheia, Karoura⁶ ve Laodikeia'ya ulaşım sağlamaktadır.

Attouda'nın sahip olduğu stratejik konum, kentin Karia, Phrygia ve Lydia bölgesinin önemli kentleriyle bağlantı sağlamasına ve özellikle Karia ve Phrygia bölgesinin etkisinde bir gelişim süreci yaşamasına sebep olmuştur. Kentin konumu, Laodikeia, Hierapolis, Tripolis ve Aphrodisias gibi bölge için son derece önemli olan yerleşimler arasındaki bağlantının kurulmasını sağlamıştır. Antik dönemde Aphrodisias ve Attouda arasında kullanılan bir dağ yolu da bulunmaktadır⁷. Aphrodisias yönünden Attouda'ya uzanan bu yol, Menderes Nehri'ne ulaşarak kuzey ve doğuya devam eden bir yol güzergahına yakındır. Bu durumdan dolayı da Attouda bölgenin önemli bir merkezi haline gelmiştir⁸. Attouda'nın coğrafi konumuna bağlı olarak yakın ilişki içerisinde bulunduğu diğer bir kent Trapezopolis'tir. Bu kentler, Attouda'nın yönetim alanını yaklaşık olarak belirlememize de olanak sağlamaktadır. Kentin yönetim alanı kuzeyde Menderes nehri, doğuda Laodikeia, güneyde Trapezopolis, batıda Kidramos ile Salbakos Dağı'nın arka yamacındaki Aphrodisias, Gordiou-Teichos (Karacasu), Antiokheia kenti ve Morsynos Vadisi'yle sınırlı olmalıdır⁹.

³ Bilal Söğüt, "Attouda (Hisar) Antik Kenti", *Cedrus*, V (2017), s. 242.

⁴ Söğüt "Attouda", s. 243.

⁵ Söğüt, Lykos, Menderes ve Dandalaz Vadileri ile Tabai arasında kalan Akdağ dağ sırasının antik dönemde Salbakos Dağı olarak kabul edildiğinin ancak günümüzdeki birçok yayında Babadağ İlçesi'nin hemen batısındaki yüksek bir noktayı kapsadığını belirtmiştir. Set şeklinde uzanan bu dağ sırası antik dönemde Phrygia ve Karia Bölgeleri'nin sınırını oluşturmuştur. Bkz. Bilal Söğüt, "Antik Dönemde Salbakos Dağı ve Kalıntıları", 2007a, s. 15-16).

⁶ Strabon (XIV.2.29), Ephesos ve Karoura arasındaki mesafenin 740 stadia uzunluğunda olduğunu bildirmiştir.

⁷ Celal Şimşek, "Antik Dönemde Babadağ Çevresi", (I. Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ Bildiri Metinleri, 1-3 Aralık 1999, Denizli, s. 324).

⁸ Söğüt "Antik Dönemde", s. 19.

⁹ Şimşek "Antik Dönemde", s. 324.

MÖ 2. yüzyıldan (?) itibaren sikke basmaya başlayan kentin ismi "ATTOYΔΔEΩN" olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰. Attis'in kenti anlamına geldiği düşünülen bu ismin, Attouda'nın baş tanrıçası olan ve kentte *Meter Adrastos* ismiyle tapınılan ana tanrıça Kybele'nin sevgilisi Phrygialı Attis kültüyle bağlantılı olabileceğine işaret etmiştir¹¹.

Attouda kentinde günümüze kadar geniş kapsamlı bir yüzey araştırması veya kazı çalışması gerçekleştirilmediği için Hellenistik Dönem öncesine ait herhangi bir arkeolojik veri bulunmamaktadır. Ancak kente yakın konumda bulunan yerleşimlerin geçmişini incelediğimizde, Attouda'nın da erken dönemlerde benzer bir tarihsel süreç yaşadığı öngörülebilir¹². Kentle ilişkili en erken tarihli epigrafik veriler¹³, nümismatik verileri de desteklemekte ve Attouda'nın MÖ 2. yüzyılda ön plana çıkan Pergamon Krallığı ile bağlantılı bir yerleşim olabileceğini göstermektedir¹⁴.

Attouda antik kentine ait yapıların büyük bir bölümü, Hisar ismi verilen yerleşimin altında kalmıştır (**Foto. 2**). Bu nedenle mimari yapı kalıntısı yok denecek kadar azdır. Ancak köy yerleşimine ait yapıların duvarlarında, köy mezarlığında ve sokak kenarlarında antik kente ait çok sayıda mimari blok görülebilmektedir¹⁵ (**Foto. 3-6**). Bu mimari yapı elemanlarının dışında, Attouda ile ilişkili epigrafik ve nümismatik veriler ile mezar yapıları, mezar stelleri, heykeltraşlık, seramik ve cam buluntuları kentin geçmişi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır¹⁶. Ayrıca Attouda'nın çevresindeki kentlerde bulunan arkeolojik veriler de kentle ilgili bilgilere önemli katkı sağlamaktadır¹⁷.

Attouda, yakın çevresindeki kentlerde olduğu gibi Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren hızlı bir gelişim atağı yakalamıştır. İmparator Augustus Dönemi'nden itibaren artan imar faaliyetleri¹⁸, MS 2. ve 3. yüzyılda yoğun

¹⁰ William Mitchell Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Oxford: Clarendon Press, 1895, s. 166; Barclay V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes*. London: British Museum, 1897, 62, no. 1, Pl. x.9; Ulrich Huttner, *Early Christianity in the Lycus Valley*, Trns. D. Green, Boston: Brill, 2013, s. 36.

¹¹ W. M. Ramsay, *age.*, 1895, s. 169; Alfred Laumonier, *Les Cultes Indigènes en Carie*, Paris: E. De Boccard, 1958, s. 474, 721; Şimşek "Attouda", s. 231.

¹² Celal Şimşek, "Antik Dönemde Çürüksu (Lycos) Vadisinde Kültürel ve Ekonomik Yaşam", *Arkeoloji ve Sanat*, 92 (1999a), s. 3-5; Söğüt "Antik Dönemde", s. 20; Söğüt "Denizli-Hisarköy", s. 383.

¹³ Kentte ele geçirilen seramik eserler de bu tarihi desteklemektedir. İlgili çalışma için bkz. Celal Şimşek ve Mehmet Okunak, "Attouda Seramikleri", (II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir, 17-30 Haziran 2002, s. 84).

¹⁴ Bölge kentleri Apameia Barış'ın (MÖ 188 sonrası) ardından Pergamon Krallığı'nın yönetimine geçmiştir. Bkz. Şimşek "Bir Salbakos", s. 793. MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen ve Attalos hanedanlığı tarafından gönderilen bir yazıt için bkz. William H. Buckler ve William M. Calder, *Monuments and Documents from Phrygia and Caria, Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI*, Manchester: Manchester University Press, 1939, s. 24-25, no. 65.

¹⁵ Şimşek "Attouda", s. 231; Söğüt "Denizli-Hisarköy", s. 385-386.

¹⁶ Şimşek "Bir Salbakos", s. 794.

¹⁷ Attouda; Trapezopolis, Aphrodisias, Laodikeia ve Kidramos gibi kentlerle bağlantılıdır. Bkz. Ramsay "The Cities", s. 166.

¹⁸ Söğüt "Attouda", s. 245. MS 3-10 yılları arasında, İmparator Augustus hayattayken dikilen bir yapıyla ilişkili yazıt için bkz. Buckler ve Calder, "MAMA", s. 25, no. 66. MS 11-14 yıllarına tarihlendirilen

bir şekilde devam etmiştir¹⁹. Attouda'nın, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Trapezopolis kentiyle birlikte önce bir Karia Birliği olan *Alabanda Conventusu*'na, daha sonra ise *Aphrodisias Conventusu*'na bağlandığı bilinmektedir²⁰. Bu siyasi bağlantının yanında Attoudalı ünlü *Carminii* ailesinin önemli siyasi görevlerde bulunmaları Attouda'nın Roma İmparatorluk Dönemi'nde yakaladığı gelişime önemli bir katkı sağlamıştır²¹. Özellikle *Carminii* ailesi üyelerinin Aphrodisias kenti ile kurduğu dini ve siyasi bağlantı, her iki kent arasındaki etkileşimi de arttırmıştır²². Attouda'da tespit edilen mimari blokların yanı sıra, diğer arkeolojik buluntular kentin özellikle Antoninler ve Severuslar Dönemi'nde yaşadığı ekonomik canlılığı göstermekle birlikte bu durumun MS 3. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğü takip edilebilmektedir²³.

Attouda, bölgedeki diğer yerleşimler arasında sahip olduğu dini tapınimlarla ön plana çıkan ve kutsal nitelik kazanan önemli bir yerleşimdir. Kentte *Meter Adrastos*, *Men Karou*, Apollon ve Dionysos inancı daha güçlü olmakla birlikte Zeus, Demeter, Tykhe, *Artemis Anaitis*²⁴, Athena, binici tanrı, Nemesis ve Herakles gibi çeşitli tanrılara saygı duyulduğu bilinmektedir²⁵. Ancak kentin "*Attis'in kenti*" anlamına gelen "*Attouda*" kelimesiyle isimlendirilmesinden de anlaşılacağı üzere kent pantheonundaki ilk sırayı daima ana tanrıça rolündeki *Meter Adrastos* almış ve yüzyıllar boyunca saygı duyulan bir tapınım haline gelmiştir²⁶. Hellenistik Dönem'den itibaren sikkeler üzerinde yerini alan tanrıça, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen nümismatik, epigrafik buluntular ile heykeltıraşlık eserlerde sıklıkla karşımıza çıkmakta olup bu tapınım Attouda'nın komşusu Trapezopolis²⁷ ve Aphrodisias²⁸ kentlerinde de kabul görmüştür.

---

bir blok üzerindeki yazıtta, İmparator Augustus'un karısı Livia'nın onurlandırıldığı görülmektedir. Yazıt için bkz. Buckler ve Calder, "MAMA", s. 66, Lev. 13; Tullia Ritti, *Denizli-Hierapolis Arkeoloji Müzesi Yunanca ve Latince Yazılı Eserlerin Kataloğu*, *Denizli Yöresinden Gelen Yazıtlar*, Çev. N. Fırat, Napoli: Liguori, 2008, s. 131, no. 48.

¹⁹ Anthony R. R. Sheppard, "R.E.C.A.M. Notes and Studies No. 7: Inscriptions from Uşak, Denizli and Hisar köy". *Anatolian Studies* 31 (1981), s. 24-25, Pl. IIIa; Söğüt "Denizli-Hisarköy", s. 388, 391. Attouda, İmparator Hadrianus onuruna festival düzenleyen Küçük Asya kentlerinden birisidir. Bkz. Mehmet Ali Kaya ve Kevser Taşdöner-Özcan, "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, İstanbul, 2016, s. 508.

²⁰ Ramsay "The Cities", s. 165, 167; Şimşek "Antik Dönemde", s. 324.

²¹ Söğüt "Attouda", s. 245-246.

²² Sheppard, "R. R. R.", s. 25-26; Peter J. Thonemann ve Funda Ertuğrul, "The Carminii of Attouda", *Epigraphica Anatolica*, 38 (2005), s. 80-82; Söğüt "Denizli-Hisarköy", s. 391.

²³ Şimşek "Attouda", s. 239; Şimşek ve Okunak "Attouda", s. 83-84.

²⁴ Head "Catalogue", s. 64, no. 10, Pl. x.13.

²⁵ V Head "Catalogue", s. 62-69; SNG 1947, no. 159-169; Laumonier "Les Cultes", s. 474-478, 716-717, 721; Söğüt "Attouda", s. 252-255.

²⁶ Friedrich Imhoof-Blumer, *Kleinasiatische Münzen*, Wien, 1901, s. 122-123; Buckler ve Calder, "MAMA", s. 27-29, no. 74-76; Laumonier "Les Cultes", s. 474; İnci Türkoğlu, "Civic Coinage of Attouda in Caria", *Anatolian Research*, 23 (2020), s. 327-329; Bilge Yılmaz Kolancı, "Attouda'da Meter Adrastos Kültü ve İkonografisi", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52 (2021), s. 57-76.

²⁷ Head "Catalogue", s. 177, 179, no. 3, 11, 13-14, Pl. xxvii.5, 8-9; Laumonier "Les Cultes", s. 474.

²⁸ <https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/92622?show=full>, son güncelleme 13 Mart, 2021.

Diokletianus Dönemi ve sonrasında yapılan düzenlemelerle birlikte *Phrygia Conventusu* içine dâhil edilen Attouda, bölgedeki diğer kentlerde olduğu gibi özellikle MS 6. yüzyıldan sonra zayıflamaya başlamış, zamanla eski önemini kaybetmiş ve küçülmüştür²⁹. Bu durum, çevre kentlerden bilindiği kadarıyla söz konusu dönemde meydana gelen akınlar ile merkez yönetimin değişen siyasi ve ticari politikalarına bağlı olarak şekillenmiş olmalıdır³⁰. MS 431 yılında *Hermolaus Attydeorum*, MS 451 yılında *Symmochus*, MS 692 yılında *Stephanus*, MS 879'da *Arsenius* ve *Nicetas* Attouda'ya piskopos olarak atanmıştır³¹.

Hisar Köyü (İbsili Hisar)

Attouda antik kentinin üzerine kurulan Hisar yerleşimi, Osmanlı Dönemi'nde Ezine-i Lazıkıyye (Sarayköy) kazasına bağlı önemli köylerden birisidir (**Foto. 2**). Türk fetihleri sırasında Attouda hakkında bilgi sahibi olunmamasıyla birlikte o tarihlerde yerleşim biriminin kent özelliğini kaybettiği ancak XIII. yüzyılda bölgenin bugünkü etnik yapısını kazandığı düşünülmektedir. Hisar'ın içinde bulunduğu bölge 1429 yılında Osmanlı topraklarına katılıp, fetih usullerine göre üç sancağa ayrılmış ve Hisar Kütahya Sancağı'na bağlanmıştır³². 1519-1520 ve 1530 yıllarına ait Tahrir defterlerinde Lazıkıyye'nin 4 nahiyesinden biri olan İbsili'nin merkezi Hisar'dır. İbsili karyesi (Hisar Köy) 1571 yılı itibarıyla 225 nefer nüfusa sahiptir³³. Bu durum Osmanlı hakimiyeti zamanında Hisarköy'ün önemli bir yerleşim olduğunu göstermektedir. 16. ve 17. yüzyıllarda Hisarköy'de başta arpa ve buğday olmak üzere darı, susam, pamuk, bağ ve bahçe tarımının yapıldığı, kestane ve ceviz yetiştirildiği ayrıca hayvancılığın önem taşıdığı bilinmektedir³⁴. 1520 civarında Hisarköy'de 5 báb değirmen, 1571'de ise 6 değirmen kaydedilmiştir³⁵.

1844-1845 yıllarına ait Temettuat Defteri verilerine göre Hisarköy'de 139 hanede 695 nüfus yaşamakta olup bu sayının tamamı Müslüman Türk vatandaşlardan oluşmaktadır³⁶. 1890 yılında bu sayının 893'e, 1940 yılında 945, 1945 yılında 1008 kişiye ulaştığı görülmektedir³⁷. Hisar'da gerçekleştirdiğimiz "*Denizli Hisar (Attouda) Mahallesi Somut Olmayan Kültürel Miras Belgeleme Çalışması Projesi*"³⁸

²⁹ Söğüt "Attouda", s. 245-246.

³⁰ Şimşek, "Attouda", s. 231.

³¹ Şimşek "Antik Dönemde", s. 328.

³² Turan Gökçe, *XVI ve XVII. yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 49-50.

³³ Gökçe, "XVI ve XVII", s. 166.

³⁴ Gökçe, "XVI ve XVII", s. 214.

³⁵ Gökçe, "XVI ve XVII", s. 214.

³⁶ Selahattin Özçelik, "Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak (Evlenme Defterleri) Hisarköy Örneği – 200 Yıllık Gelenek", (XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, IV. Cilt, Ankara, 2006, s. 895).

³⁷ Özçelik "Yerel", s. 895-896.

³⁸ Proje, "2020BSP001" numarası ile Pamukkale Üniversitesi tarafından desteklenmekte olup çalışmalar devam etmektedir.

kapsamında buğday, arpa ve bağcılığın 1950-1960'lara kadar önem taşıdığı ancak dokumacılık faaliyetleri nedeniyle gündün güne eski önemini kaybettiği öğrenilmiştir. Hisar hanelerinin meslek kayıtlarına göre 19. yüzyılın ortalarında köydeki 20 hanenin ziraat, 11 hanenin tüccarlık, 1 hanenin ırgatlık, 101 hanenin ise çullhacılık (bez dokumacılığı) mesleği yaptığı kaydedilmiştir³⁹. 1941-1949 yılları arasında Hisar'da evlenme defterindeki meslekler üzerine yapılan araştırmada 100 kişinin dokumacılık, 15 kişinin rençberlik, 8 kişinin çiftçi, 3 kişinin çobanlık yaptığı kaydedilmiştir⁴⁰.

Günümüzde Hisar yerleşiminin genelinde yaklaşık olarak 300'e yakın yapı bulunmakta olup bu yapıların birçoğu tescilli konutlardan oluşmaktadır (**Foto. 4-5, 7-8**). Tekke Mahallesi'ndeki Mecnun Dede Türbesi ile köy meydanında bulunan Hisar Camisi (1880) yerleşimin sahip olduğu önemli dini yapı örneklerini oluşturur (**Foto. 4**). Köy meydanında ise bugün birçoğu işlevini kaybetmiş ve kullanılmayan okul, berber, fırın, tekstil depoları, müze binası, sağlık ocağı (kooperatif binası)⁴¹, değirmen ve sinema gibi farklı fonksiyonlarda kullanılmış yapılar bulunmaktadır (**Foto. 2**). Cami, bakkal, kahvehane ve muhtarlık ofisi (okul binası) bugün işlevini devam ettiren ve burada halen yaşamını sürdüren köy sakinlerinin günlük yaşamda vakit geçirdiği ortak alanlardır.

Yerleşimin sahip olduğu konut yapıları topografyaya uygun şekillenen organik bir dokuya sahip olup kare veya dikdörtgen planlıdır⁴². Konutlar, tek, iki ve üç katlı kâgir (yöresel moloz taş veya tuğla) olarak inşa edilmiştir⁴³. Yapıların örtü sistemi ahşap ve kiremit olup düz toprak çatı, beşik ve kırma çatılı geleneksel köy evleri bulunmaktadır⁴⁴ (**Foto. 5, 7**). Düz damlı evlerin üzerine serilen toprak, kentteki antik yapılara ait silindirik sütun tamburlarıyla sıkıştırılmaktadır. Bu durum binlerce yıldır süren bir Anadolu geleneğidir⁴⁵. Evlerin zemin katları Türk aile geleneğinin etkisinde gelişmiştir. Depo, işlik, kiler gibi işlevlere sahip bölümler bulunmaktadır. Üst katlarda ise yaşam alanları şekillenmiştir⁴⁶ (**Foto. 8**). Yerleşimdeki evler genel olarak çevredeki diğer yapıların görüşünü, güneşini veya havasını kesmeyecek şekilde konumlandırılmıştır⁴⁷ (**Foto. 2**). Sokaklar ise topografyaya uygun olarak şekillendirilmiş ve doğal eğime paralel olarak uzan-

³⁹ Özçelik "Yerel", s. 899-900.

⁴⁰ Özçelik "Yerel", s. 901.

⁴¹ Gamze Şayın, "Denizli Hisarköy (Attuda) Kırsal Mimari Mirasının Doku Analizi ve Koruma Sorunları", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2016, s. 46.

⁴² Şayın "Denizli", s. 40, 55.

⁴³ Tescil edilen yapıların 55 adedi tek katlı, 77 adedi 2 katlı, 8 adedi ise 3 katlıdır. Bkz. Şayın "Denizli", s. 55.

⁴⁴ Şayın "Denizli", s. 40.

⁴⁵ Şayın "Denizli", s. 316.

⁴⁶ Şayın "Denizli", s. 40.

⁴⁷ Şayın "Denizli", s. 55.

maktadır⁴⁸. Zamanın ihtiyacına göre düzenlenen bu sokakların birçoğu dar ve taş döşeli, bir kısmı dik rampalı olup tarihi özelliklerini halen korumaktadır⁴⁹ (Foto. 9).

Attouda ve Hisar Köyü'nün Turizme Kazandırılması

Attouda kenti, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 21.09.1988 tarih ve 398 sayılı kararıyla "I. Derece arkeolojik sit alanı" ilan edilmiştir. Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.12.2009 tarihli ve 2511 sayılı kararıyla en üst tabakada bulunan Hisar yerleşimine ait 143 yapı (2 anıtsal, 141 sivil mimarlık yapısı) tescil edilmiş ve pafta parsel numaralarıyla birlikte listelenmiştir (Foto. 2). Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.10.2013 tarih ve 2098 sayılı kararında ise I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'na ek olarak "Kentsel Arkeolojik Sit Alanı⁵⁰" ilan edilmiştir. Burada yaşayan vatandaşların birçoğu Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun kararıyla "Çamlar Mevkii" olarak isimlendirilen, Hisar Köyü'ne 2 km. mesafedeki yerleşim alanında toplu konut projesiyle yapılan evlere taşınmıştır. Zamanında alınan sit kararları, Hisar yerleşimindeki kırsal dokunun ve sivil mimarinin bozulmadan günümüze gelmesini sağlamıştır. Ancak vatandaşların yeni yerleşime taşınmasıyla birlikte terk edilen ve birçoğu tescilli olan eski köy evleri bakımsızlık ve dış etmenler sebebiyle hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Evlerin birçoğunda yapısal problemler oluşmuş, bir kısmı ise tamamen yıkılmıştır (Foto. 7-9).

Attouda antik kenti ve Hisar Köyü, 2.200 yıllık tarihi ve kültürel dokusu ile çok katmanlı bir kimliğe sahip olup benzer örneklerine çok az rastlanan özel bir yerleşimdir. Kentteki tarihi yapılar ve eserler, söz konusu zaman diliminde bir araya gelerek bütünleşmiş ve yerleşime bir zaman tüneli görünümü kazandırmıştır. Yerleşimdeki sivil mimarlık örneklerinin duvarlarında veya sokak kenarlarında, köy çeşmeleri, mezarlık gibi alanlarda Attouda antik kentine ait çeşitli eserleri açık hava müzesi şeklinde izlemek mümkündür (Foto. 3-6). Ayrıca köy meydanındaki caminin iç ve dış bahçesinde antik kentle ilişkili çok sayıda eser sergilenmekle birlikte, yerleşimin çevresinde günümüze kadar ulaşan çeşitli yapı kalıntıları (tonozlu mezar, sarnıç gibi) ve mağaralar da bulunmaktadır. Yerleşimin tarihi zenginliğini oluşturan bu eserler yalnızca antik kentle ilişkili olmayıp Türk İslam Dönemi'ne ait çok sayıda farklı niteliğe sahip tarihi yapı örnekleri ve etnografik eserler de mevcuttur. Selçuklu Dönemi'ne (?) tarihlenen

⁴⁸ 46 adet çıkmaz sokak mevcuttur. Bkz. Şayın "Denizli", s. 42.

⁴⁹ Söğüt "Attouda", s. 247.

⁵⁰ 3386 ve 5226 sayılı Kanunlarla değişik 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanlarıdır. Bkz. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44325/ilke-karari--karar-no-702--karar-tarihi-15042005.html> son güncelleme 01 Ekim, 2020.

Mecnun Dede Türbesi, 1880 yılına tarihlenen Hisar Köyü Camisi, değirmen, köy sineması, köy odası, kooperatif binası ve öğretmen evlerinin yanı sıra hala işlevini sürdüren köy kahveleri de yerleşimin kültürel birikimini yansıtan önemli tarihi yapılarıdır. Attouda antik kentinde gelecekte gerçekleştirilecek bilimsel kazı ve araştırmalarla eş zamanlı olarak Türk İslam Dönemi'ne ait nitelikli yapılarda uygulanacak restorasyonlar, burada 2.200 yıldır biriken zengin tarihi ortaya çıkaracak ve bu yerleşimin kültürel değerini ortaya koyacaktır. Bu çalışmalar neticesinde, Attouda antik kenti ve Hisar Köyü, Muğla ili Yatağan ilçesindeki Stratonikeia'ya (Eskihisar)⁵¹ oldukça benzeyen bir yerleşim dokusu kazanacak ve hem Anadolu'da hem de dünyada örneklerine çok nadir rastlanan tarihi bir zenginliği yansıtacaktır.

Hisar yerleşimi, Attouda'nın üzerine kurulduğu için buradaki halk tarafından evlerin bahçelerinden çıkan çeşitli eserler Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen Gazi İlkokulu'nun deposuna getirilmiş ve korunmaya alınmıştır. 1963 yılında Hisar Köylüleri Yardımlaşma ve Çevre Güzelleştirme Derneği'nin katkılarıyla, Anadolu'da örneğine nadir rastlanan bir çaba gösterilerek "Attuda Müzesi" ismini taşıyan bir salon oluşturulmuş ve okul deposundaki eserler müze salona taşınarak sergilenmeye başlamıştır. Ancak müze binası 4 defa soyulmuş ve kalan eserler Denizli Müze Müdürlüğü'nce buradan götürülerek korumaya alınmıştır. Hem söz konusu eserler hem de ilerleyen yıllarda yapılacak bilimsel nitelikli kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılacak yeni eserler, bir açık hava müzesi niteliğindeki bu yerleşimde yeniden tasarlanacak güvenli bir müze yapısıyla birlikte yeniden sergilenmeye alınırsa Attouda antik kenti hak ettiği değeri yeniden bulmuş olacaktır. Antik döneme ait eserlerin dışında, Hisar Köyü yerleşimine ait çok sayıda etnografik eser de bulunmaktadır. Bunlar özellikle köyün hafızasını yansıtan ahşap dokuma tezgâhları gibi çok çeşitli eserlerden oluşmaktadır. Burada yapılacak müzede, antik dönemden yakın zamana kadar kullanılan tüm eserler zamansal bir çizgiye dayanarak sergilenenirse köy içerisindeki yapılarda karşımıza çıkan "zaman tüneli" algısı bir kez daha yakalanacak ve ziyaretçilerin belleğinde daha kalıcı bir tarih canlanmış olacaktır.

Attouda ve Hisar Köyü'nün Salbakos Dağı (Babadağ) üzerindeki lokasyonu da oldukça önemlidir. Attouda, antik dönemde Karia bölgesini Salbakos Dağı üzerinden Phrygia ve Lydia bölgelerine bağlayan bir sınır kentidir. Kentin batısında bulunan sınır komşusu Aphrodisias antik kenti (Karia) UNESCO Dünya Mirası listesine alınmış olup doğusunda bulunan Hierapolis antik kenti (Phrygia) UNESCO Dünya Mirası listesinde, Laodikeia antik kenti (Phrygia) ise UNESCO Dünya Mirası geçici listesinde yer almaktadır. Lydia Bölgesi'nin önemli bir kenti

⁵¹ Bilal Söğüt, *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul: Ege Yayınları, 2019, s. 20-26, Res. 26, 30-31, 50.

olan Tripolis antik kenti ise Denizli turizmi için son yıllarda büyük bir gelişim atağı yakalamıştır (**Foto. 1**). Bu kentlerin dışında yine Babadağ ilçesine bağlı olan Trapezopolis antik kenti bulunmaktadır. Söz konusu antik kentler ülkemizdeki en önemli turizm bölgelerinden birisi olan Denizli ili için son derece değerli tarihi alanlar olup Attouda antik kentinin bu kültür miraslarının merkezinde bulunması ilimiz turizmi için büyük bir fırsattır. Antik dönemde Aphrodisias'tan Laodikeia ve Hierapolis antik kentlerine Attouda üzerinden ulaşan yol güzergahının, günümüzde de aktif hale getirilmesi ve bu kentlere yapılacak ziyaretlerde yerli ve yabancı ziyaretçilere Attouda ve Hisar Köyü'nün "antik rota" üzerinden tanıtılması ilimizin tanıtımı için son derece önemlidir. Bu antik rotanın yanı sıra Hisar Köyü'nün Denizli'nin önemli bir tekstil ilçesi olan Babadağ yolu üzerinde yer alması da büyük bir fırsattır. Denizli ilinin binlerce yıldır sahip olduğu dokumacılık mesleğini günümüzde de aktif bir şekilde sürdüren Buldan ve Babadağ ilçeleri, ülkemizde hatırı sayılır bir üne sahiptir. Hisar Köyü de yüzyıllardır geçimini bu geleneksel ahşap ve motorlu tezgahlarda üretilen dokuma ürünleriyle sağlamış, köklü bir dokuma geleneğine sahip olması bakımından önem taşımaktadır⁵² (**Foto. 10**). Hisar Köyü'nde geleneksel tezgahlarda üretime devam eden üç adet tezgâh halen aktif olarak çalışmakta olup bu tezgahların sayıca artırılması ve üretilecek ürünlerin köy meydanındaki dükkanlarda satışa sunulması da Denizli dokumacılığının hem tanıtımı hem de gelecek kuşaklara aktarılması açısından fayda sağlayacak, Buldan-Hisar-Babadağ dokuma rotası olarak sürdürülecek alternatif bir turizm hattının oluşturulmasına da olanak sunacaktır.

Attouda ve Hisar Köyü, doğal, kırsal ve kültürel peyzajıyla ön plana çıkan bir yerleşimdir. Salbakos'un (Babadağ) üzerinde kurulan bu dağ yerleşimi, başta kızılçam olmak üzere meşe, çınar, menengiç gibi çeşitli ağaç türleriyle kaplı yemyeşil bir coğrafyada yer almaktadır (**Foto. 2**). Günümüzde Babadağ yolu üzerinden sağlanan bir ara bağlantı ile yerleşime ulaşacak ziyaretçilere, kızılçam ve meşe ağaçlarının masmavi bir gökyüzüyle bulunduğu hafif kıvrımlı ve rampalı bir yol eşlik etmektedir. Bu yolu takip eden ziyaretçiler ilk olarak Çamlar Mevkii olarak isimlendirilen yeni yerleşim ve Dokuz Çam piknik alanına, daha sonra ise eski Hisar Köyü'ne yani Attouda antik kentine ulaşmaktadır. Bu yolu takip ederek Hisar yerleşimine ulaşan ziyaretçileri olağanüstü bir kültürel peyzaj karşılamaktadır. Yerleşime ait sokaklar ve konutların bahçelerinde karşımıza çıkan bitki örtüsü, neredeyse 100-150 yıllık özenli bir taş işçiliğine sahip geleneksel köy evleriyle bütünleşmiş ve izleyicilere adeta bir kartpostal görüntüsü sunmaktadır. Bir zamanlar yaklaşık olarak 1.500 kişinin yaşadığı bu köy yerleşimi, sit alanı ilan edilmesinin ardından terk edilmiş ve günümüzde 25-30 kişinin yaşadığı

⁵² Salih Aytekin, *Dağılan Köyün Hikayesi Attouda Hisar*, Yay. Haz. Haytoğlu, Ercan, Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, s. 32-33.

issiz bir yerleşime dönüşmüştür. 2.200 yıldır süregelen yaşantının günümüzde adeta durduğu bu köy, doğal ve kültürel peyzaja eşlik eden sessizliği ve sadeliği ile şehrin gürültüsünden ve karmaşasından uzaklaşmak isteyen kişiler için de bir inziva noktası halini almıştır. Köy meydanında halen işlevini devam ettiren tarihi kahveler, yamaca yaslanan taş evlerin panoramik olarak izlenebileceği, gürültü kirliliğinden ve kalabalıktan uzak münzevi ziyaretçi alanlarıdır. Köyün çevresinde bulunan çeşitli şelaleler ise çam ormanlarının arasında yürüyüş ve trekking yapmak isteyen ziyaretçiler için farklı bir alternatif seçeneği sunmaktadır. Hisar sakinleri tarafından yeniden düzenlenen, asırlık çınar ağaçlarının gölgesindeki Akpınar Mesire alanı da bu alternatiflerden bir diğeridir.

Hisar Köyü'nde gerçekleştirilecek turizm faaliyetlerinde, buraya özgü yöresel tatların⁵³ tanıtımı ve satışı da gerçekleştirilebilir. Anadolu'ya özgü tatlardan birisi olan keşkek, yerleşimde yüzyıllardır sürdürülen geleneksel bir yemek olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde halen bayramlarda, düğünlerde ve hayır amaçlı olarak bu geleneğin köy halkı tarafından yaşatıldığı görülmektedir. Yine Anadolu'da oldukça meşhur olan tarhana geleneği de burada yüzyıllardır devam etmekte olup hem top hem de un tarhanası yapılmaktadır. Bunların dışında pekmezli kabak aşısı, kapama, arap aşısı gibi yemekler ile saraylı, pat pat börek, Amet Ali böreği, kuyruk helvası, zeytinyağlı helva gibi tatlıları meşhurdur. Yerleşime özgü gıda ürünlerinden bir diğeri ise üzüm pekmezidir. Köyün ekonomik geçim kaynaklarından biri olan bağcılık ve pekmez yapımı, günümüzde tükenmeye yüz tutsa neredeyse binyıllardır devam eden bir faaliyettir. Köyün çeşitli yerlerinde, özellikle konut yapılarının bahçelerinde geçmişteki yoğun pekmez üretiminin şahitleri olan büyük boyutlu testiler ziyaretçileri karşılamaktadır. Bunların dışında köyün çevresinde yetişen kekiklerden geleneksel damıtma yöntemiyle üretilen kekik suyu ve sumak suyu ile tozu da dikkat çeken ürünlerdendir (**Foto. 11**). Şüphesiz ki söz konusu yöresel gıdaların, köy meydanındaki dükkanlarda satışa çıkartılması buradaki halkın ekonomik açıdan kalkınmasına ve yerleşimin tanıtımına olanak sağlayacak, ayrıca ziyaretçilerin kentte daha fazla vakit geçirmesine imkân sunacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Attouda ve Hisar Köyü neredeyse kesintisiz olarak 2.200 yıllık bir tarihin günümüze kadar ulaştığı önemli bir Anadolu yerleşimidir. Bu yerleşimin en dikkat çekici yanı ise tarihi geçmişi Selçuklu Dönemi'ne kadar uzanan Hisar Köyü'nün, Hellenistik Dönem'de kurulduğu düşünülen Attouda antik kentinin üzerine kurulmasıdır. Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi

⁵³ Aytekin "Dağılan", s. 109-115.

yapılarını ve eserlerini bir arada barındıran bu özgün yerleşim, 1. Derece arkeolojik sit alanına ek olarak Kentsel arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. Yerleşimdeki 143 konut yapısı ise tescillenerek korumaya alınmıştır. Bu tarihi alanda karşımıza çıkan çok katmanlı kültürel doku bu yerleşimin bir zaman tüneli görüntüsü kazanmasını sağlamıştır. Antik kentler bakımından oldukça önemli antik kentlere sahip olan Denizli ilinde Attouda ve Hisar yerleşiminin benzeri dokuya sahip başka bir yerleşim bulunmamaktadır. Bu nedenle Attouda ve Hisar yerleşiminde bir an evvel bilimsel kazı ve araştırmaların, restorasyon çalışmalarının başlatılması, bu tarihi alanın 2.200 yıllık bir birikimle kazandığı kültürel mirasın belgelendirilerek gelecek kuşaklara aktarılması önemlidir. Çünkü bu yerleşim bir bakıma Denizli'nin geçmişini tek bir alanda izleyebileceğimiz tarihi hafızası niteliği taşımaktadır. Söz konusu yerleşimin tarihi ve kültürel dokusuna uygun doğru bir planlamayla hareket edildiği takdirde Denizli ilinin turizm değerini arttıracak ve Stratonikeia, Şirince, Cumalıkızık, Doğanbey Köyü benzeri bir destinasyon alanı oluşturulacaktır. UNESCO tarafından tanınan Aphrodisias, Laodikeia, Hierapolis antik kentlerinin merkez noktasında bulunan bu özgün yerleşimin turizme kazandırılması yöre, bölge ve ülke ekonomimiz açısından son derece önem taşımaktadır.

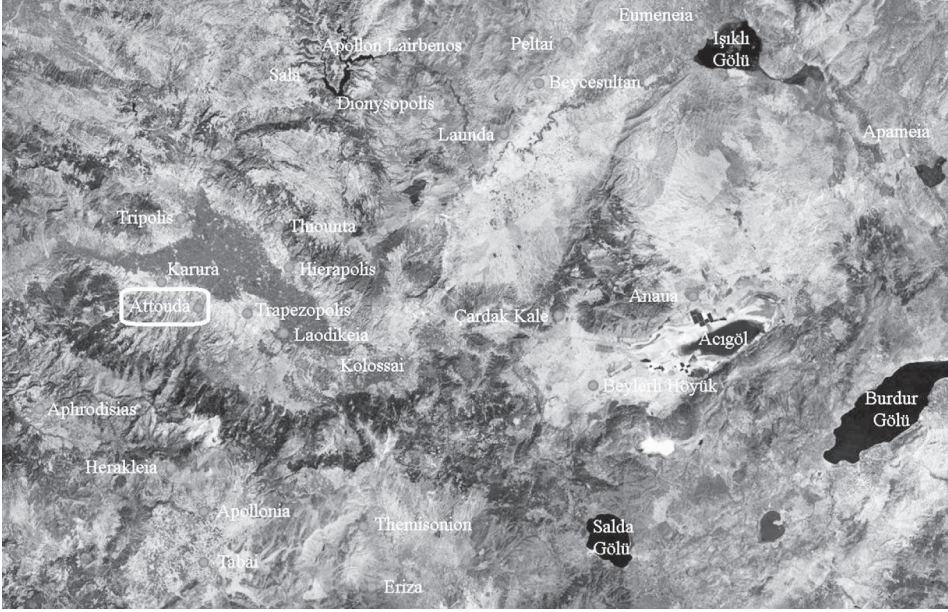
Kaynakça

- Aytekin, Salih. *Dağılan Köyün Hikayesi Attouda Hisar*, Yay. Haz. Haytoğlu, Ercan, Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Buckler William H. ve William M. Calder. *Monuments and Documents from Phrygia and Caria, Monumenta Asiae Minoris Antiqua VI*. Manchester: Manchester University Press, 1939.
- Gökçe, Turan. *XVI ve XVII. yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Head, V. Barclay. *Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes*. London: British Museum, 1897.
- Huttner, Ulrich. *Early Christianity in the Lycus Valley*. Trns. D. Green, Boston: Brill, 2013.
- Imhoof-Blumer, Friedrich. *Kleinasiatische Münzen*. Wien, 1901.
- Kaya, Mehmet Ali ve Kevser Taşdöner-Özcan. "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Ed. B. Takmer, E.N. Akdoğan Arca, N. G. Özdil, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2016.
- Laumonier, Alfred. *Les Cultes Indigènes en Carie*. Paris: E. De Boccard, 1958.
- Özçelik, Selahattin. Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak (Evlenme Defterleri) Hisarköy Örneği – 200 Yıllık Gelenek, XV. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 11-15 Eylül 2006, IV. Cilt, 2006.
- Ramsay, William Mitchell. *The Cities and Bishoprics of Phrygia*. Oxford: Clarendon Press, 1895.

- Ritti, Tullia. *Denizli-Hierapolis Arkeoloji Müzesi Yunanca ve Latince Yazılı Eserlerin Kataloğu, Denizli Yöresinden Gelen Yazıtlar*. Çev. N. Fırat, Napoli: Liguori, 2008.
- Sheppard, Anthony. "R. R. R.E.C.A.M. Notes and Studies No. 7: Inscriptions from Uşak, Denizli and Hisar köy" *Anatolian Studies*. 31 (1981): 19-27.
- SNG. *Sylloge Numorum Graecorum: Caria*. Copenhagen: Einar Munksgaard, 1947.
- Söğüt, Bilal. "Antik Dönemde Salbakos Dağı ve Kalıntıları" *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, 6-8 Eylül 2006, 2007a, 15-24.
- Söğüt, Bilal. "Denizli-Hisarköy Müze Deposundaki Mimari Bloklar" 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale*, 29 Mayıs-2 Haziran 2006, 2, Ankara, 2007b, 383-396.
- Söğüt, Bilal. "Attouda (Hisar) Antik Kenti" *Cedrus*, V (2017): 241-260.
- Söğüt, Bilal. *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul: Ege Yayınları, 2019.
- Strabon. *Geographica/Coğrafya (Anadolu XII, XIII, XIV)*. Çev. A. Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005.
- Şayın, Gamze. "Denizli Hisarköy (Attuda) Kırsal Mimari Mirasının Doku Analizi ve Koruma Sorunları". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Şimşek, Celal. "Antik Dönemde Çürüksu (Lycos) Vadisinde Kültürel ve Ekonomik Yaşam" *Arkeoloji ve Sanat*, 92 (1999a): 2-8.
- Şimşek, Celal. "Antik Dönemde Babadağ Çevresi" I. *Babadağ Sempozyumu, Tarihte ve Günümüzde Babadağ Bildiri Metinleri*, Denizli, 1-3 Aralık, 1999b, 316-362.
- Şimşek, Celal. "Attouda Nekropolü" *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Söke, 15-16 Kasım 2001, İzmir, 2002, 229-245.
- Şimşek, Celal. "Bir Salbakos Kenti: Attouda (Hisar) ve Heykeltıraşlığı" *Havva İşkan'a Armağan*, İstanbul: Ege Yayınları, 2016, 627-648.
- Şimşek, Celal ve Mehmet Okunak. "Attouda Seramikleri" II. *Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 17-30 Haziran, 2002, 83-92.
- Thonemann, Peter J. ve Funda Ertuğrul. "The Carminii of Attouda" *Epigraphica Anatolica*, 38 (2005): 75-86.
- Türkoğlu, İnci. "Civic Coinage of Attouda in Caria" *Anatolian Research*, 23 (2020): 289-346.
- Yılmaz Kolancı, Bilge. "Attouda'da Meter Adrastos Kültü ve İkonografisi" *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52 (2021): 57-76.

Web Kaynakları

- "<https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/92622?show=full>". Son güncelleme 13 Mart, 2021.
- "<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44325/ilke-karari--karar-no-702--karar-tarihi-15042005.html>". Son güncelleme 01 Ekim, 2020.

Fotoğraf 1: Phrygia ve Karia Bölgesi arasında sınır kenti olan Attouda kentinin konumu

Fotoğraf 2: Attouda'nın (Hisar Köyü/Hisar Mahallesi) havadan görünümü

Fotoğraf 3: Hisarköy Camii'nin bahçesine toplanan mimari bloklar (Hellenistik, Roma İmparatorluk, Bizans ve Osmanlı Dönemi)

Fotoğraf 4: 1880 yılında inşa edilen Hisar Köyü Camii ve avlusunda musalla taşı olarak kullanılan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mimari bloklar

Fotoğraf 5: Mecnun Dede Türbesi'nin güneybatısındaki konut ve zeminde kullanılan sütun kaideleri ile çeşitli mimari bloklar

Fotoğraf 6: 1952 yılında yapılan köy çeşmesinde kullanılan antik bloklar

Fotoğraf 7: Tek katlı ve düz damlı olarak inşa edilmiş geleneksel bir konut (tescilli) yapısı

Fotoğraf 8: Terk edilen bir konut yapısında korunan ahşap dokuma tezgâhı

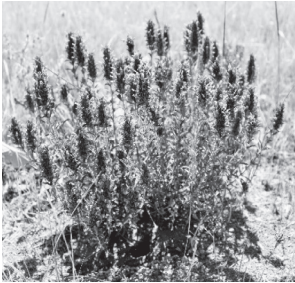

Fotoğraf 9: Taş döşeli sokak dokusu.

Fotoğraf 10: Hisar'ın geçim kaynaklarından birisi olan dokumacılıkla ilişkili ahşap çıkırık, motorlu tezgâh ve iplik boyama

Fotoğraf 11: Yerleşimin çevresinde yetişen kekikle damıtma yöntemiyle üretilen kekik suyu